La revista *Llengua Nacional* va publicar, el tercer trimestre del 2024, un «Especial Albert Jané» com un petit homenatge al seu col·laborador de fa tants anys i al fet que es concedís a aquest gran escriptor el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes. En el número especial s'hi recullen nou dels textos escrits de la trentena que va escriure entre el febrer del 2022 i el maig del 2024. La totalitat dels textos es pot trobar dins *Les arrels del capvespre*, volum que forma part de la col·lecció «El Postgrau» (Servei de Publicacions de la UAB), dirigida pels professors universitaris Mònica Montserrat i David Paloma, coordinadors d'un postgrau sobre correcció i assessorament lingüístic de la UAB. Alhora que encoratgem els nostres lectors a llegir aquest llibre, en versió digital, ens ha semblat adient reproduir aquí fragments de l'estudi introductori que en fa Jaume Macià i Guilà, estudi que dona claus per a entendre aquest i molts altres escrits literaris que Jané ha anat publicant darrerament, molts dels quals són accessibles des del web de Llengua Nacional.

Fragments de l'estudi sobre l'obra d'Albert Jané *Les arrels del capvespre*

Per Jaume Macià

L'obra duu per títol *Les arrels del capvespre*. I és que, per a Jané, cada capvespre té una màgia única i, alhora, és el símbol de la vellesa, en el seu cas la vellesa lúcida i resilient d'una vida profundament arrelada en un poble i una cultura. Tal com ell mateix afirma: «Ho perdem tot del tot si perdem les arrels». [...] Els textos dels capítols que componen el volum són força independents entre ells, com també ho solen ser els apartats d'un mateix capítol, en cas d'haver-n'hi. Els escrits són temàticament i tipològicament molt variats, pertanyents a diferents gèneres (o formant conjunts mixtos) per a una major amenitat. [...]

En l'obra s'hi alternen molts registres, i això és un dels seus mèrits principals. ¿I qui millor que Albert Jané per a demostrar la versatilitat del català («La llengua té per donar més que no ha donat», afirma), ell que ha cultivat des dels diàlegs informals de la historieta gràfica i cinematogràfica fins a la terminologia científica en el termcat? I tot això sense renunciar mai a una llengua genuïna [...]. Jané sap contraposar els textos desimbolts i de llengua exuberant de les narracions, amb el to enyoradís de les breus anècdotes autobiogràfiques o amb el to greu i la sintaxi minimalista de certes sentències filosòfiques.

* * *

És cert que, en llibres com aquest, Jané cerca un *divertimento*; però, per «esbojarrades» que puguin semblar les històries que conta, sempre endinsen les arrels en la humanitat, són portadores d'un pòsit cultural o de l'empremta de la seva vida: la del nen de ciutat que durant la guerra es va refugiar en una masia de Santa Maria de Vilalba (i hi va conèixer el món rural, el treball del camp, el batec de les estacions, la fascinació per les muntanyes i els seus noms...); la del jove que, malgrat mostrar un interès cultural fora mida, no va poder accedir als estudis universitaris (cosa que potser farà que, havent assolit un alt nivell d'erudició, desconfiï dels pedants que pul·lulen en molts cenacles urbans, que no han aconseguit el nivell que els seus títols suggereixen); la de l'home íntegre i integrador, que detecta al seu voltant molta hipocresia i ganes de lluïment individual; o la del treballador autònom que, per fer bullir l'olla, ha hagut de treballar, tot sol, fins a l'esgotament, i es malfia d'equips, de cercles sovint gens operatius (els bateja amb noms ben eloqüents, com *Societat d'Iniciació a la Iniciàtica*) i que fan servir un llenguatge que cerca espaterrar el lector (però que, ben mirat, no fan sinó seguir uns patrons mecànics i buits). [...]

* * *

I una forma més de reflexionar o fer reflexionar és contraposar punts de vista, i això és el que el Jané titellaire fa fer a molts dels seus personatges de ficció. I és per mitjà d'aquests personatges que ens mostra una mirada damunt el món entre reflexiva i enriolada. Si l'Albert Jané real és un home reservat, mesurat en les paraules, el Jané literat és tot un altre: critica i fa humor per mitjà dels personatges, homes i dones a la recerca d'ells mateixos, sovint amb un defora que desdiu d'un dedins inconsistent. Però l'humor de Jané no és un artefacte frívol, sinó una fórmula compromesa per a arribar al fons de les qüestions, un manera de llevar-ne disfresses i maquillatge, de comprendre, de comprendre's. Els seus són uns personatges que pertanyen sovint a àmbits molt diferents (des del pastor de Can Carreres als terminòlegs que ignoren els gramàtics, passant per la marmanyera llenguda o el rodamon Jan de Ronya), generalment poc definits o de natura esperpèntica, a cops prototípics, de vegades representant institucions i societats inexistents i derisòries, a les quals també aplica la seva ironia, sense voler ser càustic. [...]

* * *

Si ara mirem d'enumerar alguns dels temes que es toquen en *Les arrels del capvespre*, ni que sigui de passada, constatarem que molts textos giren al voltant de les relacions humanes, la incomprensió entre els humans, l'ús sovint innecessari que es fa de la paraula (i, doncs, la reivindicació en tota l'obra del poder del silenci –i, per extensió, de la reflexió i contemplació solitària–: «El bon observador ha de ser silenciós»), el temps que fuig i el temps que fa (sense oblidar la companyia de la boira, del capvespre, de la nit, de la lluna...), l'amor [...], la mort («les ombres del capvespre»), les religions, els dogmes, la (seva) mala relació amb la tecnologia («Jo soc jo i el meu mòbil»), etc. En canvi, Jané no vol tocar en el llibre qüestions diguem-ne polítiques o més pròpies de la palestra pública, qüestions que, en tot cas, són esmentades com de passada. Però hi ha un tema que hi ocupa un lloc preeminent: la llengua (amb subtemes de tota mena, com les semblances de fons o de forma, els eufemismes o l'expressió políticament correcta). [...]

* * *

És sobretot en el registre literari de les narracions on Jané es permet més experimentació i, per tant, on els lectors poden trobar alguna dificultat de comprensió (mentre que la seva poesia té una aparença de senzillesa). És en les narracions literàries, doncs, on trobem un Jané més «alliberat formalismes», més juganer, que ens parla amb humor, amb ironia, de vegades amb un tractament del tema que ens pot fer pensar en el realisme màgic, en Pere Calders, i altres vegades en J. V. Foix, en el surrealisme, en l'avantguarda, com també ens hi fan pensar els seus dibuixos. En les narracions Jané «es deixa anar», amb fragments en què l'argument es dissol en digressions, amb comentaris metalingüístics interposats, sovint amb enumeracions inacabables i incisos encadenats (de vegades fent-ne paròdia, com en l'apartat "Eviteu les digressions", dins "La sinonímia i la paronímia"), amb una adjectivació sovint desmesurada, amb constants jocs de sentit i de forma, amb referències cultes o populars, amb ironies o aclucades d'ull. Hi podem endevinar un infant trapella que deixa voleiar la imaginació i juga amb la llengua, la més versàtil de les seves joguines, amb la qual pot construir realitats paral·leles, dimensions inexplorades. Podríem suposar que, potser davant una realitat que no es correspon a la que ell havia anhelat i trobant-se ja en una edat que imposa massa límits, Jané troba en l'escriptura la possibilitat de somiar sense límits. [...]

* * *

Queda clar que la llengua ocupa un paper central en l'obra de Jané i gairebé és el motor de la seva vida, com també ho era en el cas de Joan Coromines (un altre geni de la llengua i també gran excursionista, doble condició que trobem igualment en Jacint Verdaguer, en Antoni M. Alcover, en Pompeu Fabra, en Joan Solà o en Jordi Mir). Això es reflecteix en aquest i en la resta dels seus llibres, encara que no tractin directament de qüestions lingüístiques. I el comentari val també per a les adaptacions d'historietes gràfiques: a *Jan i Trencapins*, per exemple, Jané fa córrer aquests herois belgues per Castellgalí, pel clot del Tufau o per Vallhonesta, indrets propers a Sant Vicenç de Castellet (on van néixer els seus pares, Feliu Jané Sallent i Maria Riera Torreguitart, i on van viure fins que es van traslladar a Barcelona i hi van tenir els tres fills: primer l'Àngels (1926), després el Josep (1927) i, finalment, l'Albert (1930)). Doncs bé, en *Les arrels del capvespre* també apareixen topònims com *Santa Maria de Vilalba* o *Mas en Ribes*. Si aquests són topònims ben reals, en el capítol "Els tres viatges iniciàtics" ens sorprèn l'exhibició de topònims inventats, alguns amb ressonàncies populars (com *el forat dels Rabadans*), la majoria formats a partir de la contraposició de termes «que no casen», com un nom popular i un adjectiu culte del tipus *demòtic, espasmòdic* o *ambivalent*, que trobem, respectivament, en les denominacions *l'auleda dels Capsigranys demòtics*, *l'olivera dels Predicadors espasmòdics* o *la taula de la Cosidora ambivalent*. Com aquests n'hi ha un bon feix, tots ells sobreeixint d'imaginació.

* * *

Amb els noms dels personatges passa bastant el mateix. N'hi ha que tenen una existència més enllà de Jané, una existència real o literària (en el capítol «Els tres viatges iniciàtics», per exemple, s'esmenten els espriuans cavaller Vicenç de Pastor i Teresa de Vallalta), però la major part són de creació estrictament seva. Així, semblantment a Jan i Trencapins, que Jané farà circular per indrets nostrats del Bages, veurem l'apòstol sant Pau enviant epístoles als d'Horta de Sant Joan, als de Margalef, als

de Mas de Barberans o als de Batea. I veurem molts altres personatges recurrents, entre ells *el professor Filiberticus, del Col·legi Pontifici de Sant Pere de les Maleses*, o *el Negre de Balaguer* i *l'Escrivà de Banyoles* (els dos darrers sempre de bracet). [...]

* * *

La tendència imparable de Jané cap al joc de paraules pot ser l'ham que fa que la història vagi en una direcció determinada, potser no inicialment prevista, però potser més desconcertant i distreta. I a això hi contribueix l'onomàstica. Els mateixos noms de molts dels personatges són gairebé sempre jocs, píndoles d'hilaritat. De vegades és la lectura en veu alta el que ens en proporciona la clau interpretativa: Joaquim Company i Forrellat (on s'amaga *pany* i *forrellat*) o el senyor Lavaparí (l'orella interpreta *el senyor la va parir*), per exemple. D'altra banda, Jané també excel·leix jugant amb la intertextualitat. Així, apareixen fragments manllevats d'autors de renom, com aquí:

> [...] Sense ells [els tres reis mags] la mala bèstia d'Herodes, **P**èrfid i **P**ervers, no hauria tingut coneixement que a cal fuster hi havia hagut novetat, i tot hauria continuat igual...
>
> (Dins «Si no ho sé m'ho invento»)

Notem aquí l'al·lusió a un vers del poema «Ho sap tothom, i és profecia», de J. V. Foix (La negreta a les dues pes inicials majúscules de ***P**èrfid i **P**ervers* és de l'original i té intenció política.) Però en «Les tankes de Bierville» Jané va molt més enllà: totes els versos estan construïts a partir de fragments de les *Elegies de Bierville* de Carles Riba. Per cert, «Les tankes de Bierville» tenen una mena de contrapunt amb «Les tankes de Gramenet», en al·lusió a Santa Coloma de Gramenet, on s'ubica l'actual residència de l'autor. (Recordem, d'altra banda, que la tanka va ser una forma estròfica d'origen japonès introduïda a la nostra literatura precisament per Riba, amb *Del joc i del foc*.) Hi ha, certament, més exemples d'influències d'altres escriptors, i seria interessant anar rastrejant aquestes ressonàncies (Jané les introdueix en el propi discurs còmodament perquè, al llarg de la vida, ha memoritzat un gavadal de llargs textos amb una facilitat excepcional.).

I si més amunt constatàvem l'esperit enjogassat de Jané en la invenció de molts mots onomàstics (topònims i antropònims) de regust popular, constatarem ara que, endemés, ell també es diverteix en l'ús incessant de cultismes, sovint usats amb intenció burlesca per a denunciar actituds pedants i fàtues. Es podria il·lustrar amb aquest fragment:

> Els Tres Budes que fan Morros —en Maluk, en Xaruk i en Miralacinta— van visitar l'exposició antològica dedicada al cèlebre artista plàstic Antoni Tàpies. Van dir que els havia agradat molt, que feia molt d'efecte. En Maluk va fer observar que l'obra de Tàpies era hipertensa, conceptual i matèrica, en Xaluk la va trobar clarament didascàlica, sinergètica, o potser més aviat sinecdòquica, i sígnica, sobretot sígnica, va emfasitzar. Per la seva banda, en Miralacinta va posar en relleu la potent plasticitat de l'accent greu en la signatura autògrafa de l'artista. Va dir que era un accent greu contundent, categòric i afirmatiu, interactiu, personalitzador i exemplar, desacomplexat, absolut i racial. Aquestes coses cadascú se les mira de la seva manera.
>
> (Dins l'apartat «Els Tres Budes que fan Morros», del capítol «La sinonímia i la paronímia»)

Com ja s'insinua en el fragment precedent (una mena d'«acta literària d'un debat»), el Jané

de les narracions de *Les arrels del capvespre* tendeix cap a un cert abarrocament ja vist (ben al contrari del minimalisme del seus textos aforístics, en prosa o en vers). En general, es caracteritza per un lèxic luxuriant i per una sintaxi alambinada, si convé amb enumeracions interminables, o amb freqüents incisos –de vegades l'un dins l'altre–, amb què reflecteix línies de pensament complexes, de vegades torturades, o amb constants irrupcions de personatges inoportuns. Tot plegat pot donar lloc a textos densos, en què ni tan sols se'ns vol assistir amb l'ús de parèntesis o de punts i a part. (Aquestes observacions, hi insisteixo, se circumscriuen a les narracions literàries com les d'aquest volum. En els altres gèneres i situacions comunicatives, el tractament estilístic és tot un altre, fet que corrobora el gran domini que té Jané de les varietats diafàsiques.)

Recapitulant, doncs, podríem dir que la competència lingüística de Jané no tan sols excel·leix en l'elaboració d'obres científiques (gramàtiques o diccionaris), sinó igualment en el fet d'haver aixecat un corpus literari colossal, amb exemples propis de qui posseeix del tot el geni de la llengua, exemples sempre dins el context o el registre adients (reservant-se també el dret de transgredir-lo: «com deia Ramon Llull, no es pot occir tot el que és gras»; «[...] ha fet córrer cabalosos flums de tinta»). I és que els lectors de Jané no solament n'obtenen instrucció i amenitat, sinó que també enriqueixen la pròpia llengua, o es vacunen contra usos espuris. Per això podem considerar el mateix Jané com tota una escola de llengua, i el conjunt de la seva obra com un autèntic monument a la llengua. [...]

SEGUEIX-NOS A LES XARXES SOCIALS

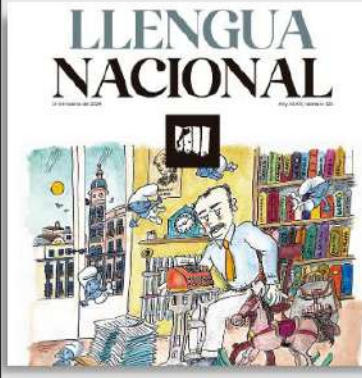

@llenguanacional